

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 316.323.2(497.4-13)"638.7"

Prejeto: 20. 3. 2008

Janez Dular

dr. arheoloških znanosti; znanstveni svetnik, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: janez.dular@zrc-sazu.si

Pogled na družbeno strukturo železnodobne Dolenjske

IZVLEČEK

V času starejše železne ali halštatske dobe je dosegel današnji slovenski prostor pomemben gospodarski in kulturni vzpon. Še posebej razvito je bilo območje Dolenjske, čemur so botrovala bogata ležišča železove rude. Takratna družba, ki jo je moč razbrati iz grobišnih in poselitvenih struktur, pa ni preseгла plemenskega cikla. Organizirana je bila v občine, na čelu katerih so bili poglavarji. Pri izboru poglavarjev ni bilo pomembno zgolj njihovo poreklo, ampak tudi junaška dejanja in osebna karizma.

KLJUČNE BESEDE

starejša železna doba, Dolenjska, poselitev, družbena struktura

SUMMARY

A LOOK AT THE SOCIAL STRUCTURE OF THE IRON-AGE DOLENJSKA REGION (LOWER CARNIOLA)

In the time of the Early Iron Age or Halstat period the present Slovene space reached a significant economic and cultural rise. Predominantly developed was the region of Dolenjska to which abundant iron ore deposits contributed. The society of that time that as can be understood from burial and settlement structures did not surpass the tribal cycle. It was organised in communities with chiefs at the head. At selecting a chief not only their origin was important but as well their heroic deeds and personal charisma.

KEY WORDS

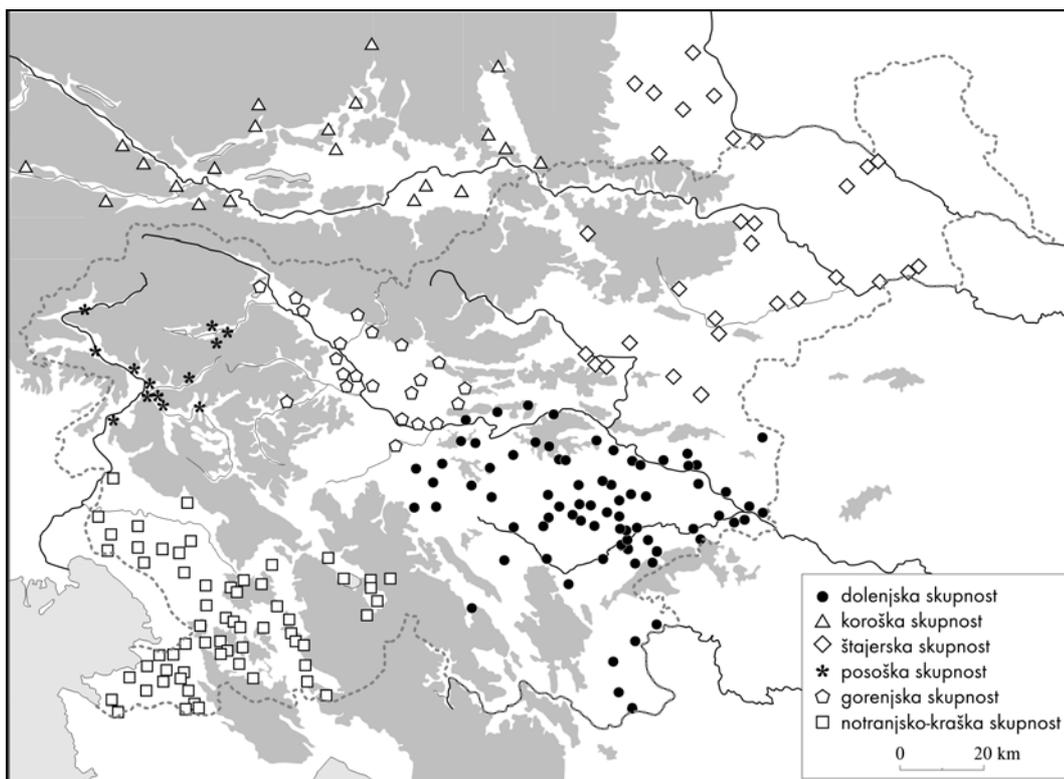
Early Iron Age, Dolenjska region, settlement, social structure

Problematika najstarejših obdobij človekovega razvoja razmeroma redko zaide na strani slovenskega zgodovinskega časopisja. To je po eni strani razumljivo, saj gre za obdobja, ki ne poznajo pisanih dokumentov, ki so glavni vir zgodovinskih raziskav. Vendar pa si je prazgodovinska arheologija v zadnjih desetletjih z novimi metodami in s pomočjo naravoslovnih ved odprla povsem nova raziskovalna področja, zato pri svojih interpretacijah in rekonstrukciji življenja že zdavnaj ni več vezana zgolj na materialne vire, ki jih pridobi z izkopavanji. Danes iščejo prazgodovinarji informacije predvsem v najdiščnih kontekstih, v katerih so zakodirani številni podatki o socialni strukturi prebivalstva, ekonomskih odnosih in političnih dogodkih takratnega časa. Skratka, danes si tudi prazgodovinska arheologija prizadeva najti odgovore na tista vprašanja, ki so povezana z razvojem človeške družbe in načinom življenja takratnih ljudi, zato se pravzaprav v ničemer ne razlikuje od zgodovine. Kar jo opredeljuje kot samostojno znanstveno vedo, je le specifičen vir in z njim povezane raziskovalne metode.

Časovni ovir naše razprave je prvo tisočletje pr. Kr. oziroma starejša železna doba, ki je trajala 8. do

4. stoletja. To je bil čas, ko je današnji slovenski prostor dosegel enega svojih največjih gospodarskih in kulturnih vzponov, saj se je po pomembnosti enakovredno kosal s takratnimi najrazvitejšimi predeli srednje Evrope. Osnova za blagostanje je bilo železarstvo, ki se je razmahnilo zaradi bogatih ležišč limonitne rude.¹ Drug pomemben dejavnik je bil promet in z njim povezana trgovina. Preko slovenskega prostora je namreč tekla tako imenovana jantarna pot, ki je povezovala Baltik z Jadranom, še pomembnejša pa je bila prečna smer, po kateri so se odvijali stiki med Apeninskim polotokom, Balkanom in Podonavjem.

Raziskave so pokazale, da v starejši železni dobi jugovzhodnoalpski prostor ni bil enoten. Na njem je prebivalo šest skupnosti, ki so se med seboj razlikovale po bivanjski kulturi, noši in pogrebnih običajih. Meje med njimi so se presenetljivo dobro ujemale z mejami današnjih pokrajin. Govorimo lahko o koroški, štajerski, gorenjski, dolenski, notranjsko-kraški in posoški skupnosti, zato ni dvoma, da je igral pri njihovem formiranju tudi prostor pomembno vlogo.²

Poselitvena slika Slovenije in sosednjih območij v starejši železni dobi.

¹ Rudo je bilo moč na Dolenjskem (pa tudi drugod) pobrati že na površini, zato za njeno pridobivanje niso potrebovali podzemnih kopov. Danes so ta ležišča v glavnem izčrpana, saj so površinsko rudo uporabljali tudi novoveški železarski

obrati. Železarna na Dvoru je na primer prenehala delovati šele v drugi polovici devetnajstega stoletja. Prim. Žargi, *Železarna na Dvoru*.

² Gabrovec, Halštatska kultura, str. 25 ss; Gabrovec, Jugoistočnoalpska regija, str. 27 ss.

Kaj se skriva za temi enotami, je težko reči. Morda so se skupnosti med seboj razlikovale le po noši, bivanjski kulturi in pogrebnih običajih, povsem pa ne smemo izključiti niti etničnih razlik. Arheologija nas s svojimi metodami pri tem vprašanju žal pušča brez odgovora. Veliko si ne moremo pomagati niti z antičnimi literarnimi viri, saj se večinoma nanašajo šele na zadnja stoletja 1. tisočletja pr. Kr. Šele za mlajšo železno dobo so namreč antični pisci zabeležili imena nekaterih plemen. Tako vemo, da so v tem času v Posočju in na Notranjskem živeli Karni, na Dolenjskem in Štajerskem Tavriski in na jugu Bele krajine Kolapijani.³

Toda vrnimo se v starejšo železno dobo. Med vsemi šestimi skupnostmi, ki smo jih omenili, poznamo najboljše dolenjsko. To nas ne sme čuditi, saj je bilo prav na Dolenjskem doslej opravljenih največ arheoloških raziskav. Na ozemlju med Savo in Kolpo je znanih čez petsto najdišč, ki so zgovoren dokaz, da je človek v starejši železni dobi tu že ustvaril pravo kulturno krajino. Izkrčil je gozdove, naredil polja in si postavil bivališča, ki jih je povezal z mrežo kolovozov in poti.⁴

Najbolj značilna naselja starejše železne dobe so bila gradišča. Praviloma so jih postavili na vzpetine in obdali z močnimi obzidji. Gradišč poznamo na Dolenjskem več kot sto, vendar pa niso bila vsa obljudena v istem času. Med seboj so se znatno razlikovala tudi po velikosti. Nekatera so bila majhna, druga zelo velika. Največji med vsemi je Cvinger nad Virom pri Stični, ki ga je obdajalo več kot dva kilometra dolgo obzidje, njegova površina pa je znašala skoraj dvajset hektarjev.⁵ Cvinger je tudi najbolj raziskan, zato vemo, da je bilo njegovo obzidje, ki so ga zgradili v 8. stoletju pr. Kr., kar trikrat obnovljeno. Najprej v 6. stoletju, čemur so botrovali skitski vpadi, nato konec 5. stoletja, zadnji zid pa so zgradili v 1. stoletju pr. Kr. To je bil čas, ko je dolenjska železnodobna skupnost že občutila nevarnost, ki ji je pretila s strani rimske države. Z obzidji so namreč obdali tudi druga dolenjska gradišča. Žal jim trud ni veliko pomagal. V konfliktu z Rimom takratni prebivalci niso mogli računati na zmago in po Oktavijanovih osvajalnih vojnah v Iliriku (med letoma 35 in 33 pr. Kr.) je bil tudi vzhodnoalpski prostor vključen v rimski imperij.⁶

Del drugega obzidja na Cvingerju nad Virom pri Stični (po Gabrovcu).

Poleg gradišč so poselitveno mrežo sestavljali tudi manjši zaselki in posamične kmetije. Ta naselja niso bila utrjena, zato jih je zelo težko odkriti. Njihovo razprostranjenost v prostoru najlažje prepoznamo iz lege pripadajočih grobišč.⁷ Gre za gomilne nekropole s svojo značilno zgradbo, ki je posebnost dolenjske halštatske skupnosti. Gomile so bile namreč vedno narejene na enak način. Grobovi so bili razvrščeni v krogu okoli najstarejšega pokopa, velikokrat pa je bila sredina tudi prazna. Velikost gomil je bila različna. Največ je takšnih, v katere so pokopali do 30 oseb, vendar pa so znane tudi gomile z več kot sto pokopi.⁸ Mrtvih, razen redkih izjem, niso sežigali. Pokopavali so torej cela trupla, ki so bila oblečena v nošo. V gomilah srečamo tudi pokope s konji.⁹ Običajno so bili položeni k nogam pokojnika, in sicer celi, ali pa le glava oziroma kakšen drug del.

³ Šašel, Pregled plemen, str. 111 ss; Božič, Zapadna grupa, str. 893 ss; Božič, I Taurisci, str. 471 ss; Guštin, Taurisci, str. 433 ss; Šašel Kos, The Tauriscan Gold Mine, str. 219; Božič, Die Erforschung der Latènezeit, str. 212 s; Božič, Ljudje ob Krki, str. 192.

⁴ Za poselitvene strukture starejše železne dobe v jugovzhodni Sloveniji glej Dular in Tecco Hvala, *South-Eastern Slovenia*, str. 70 ss.

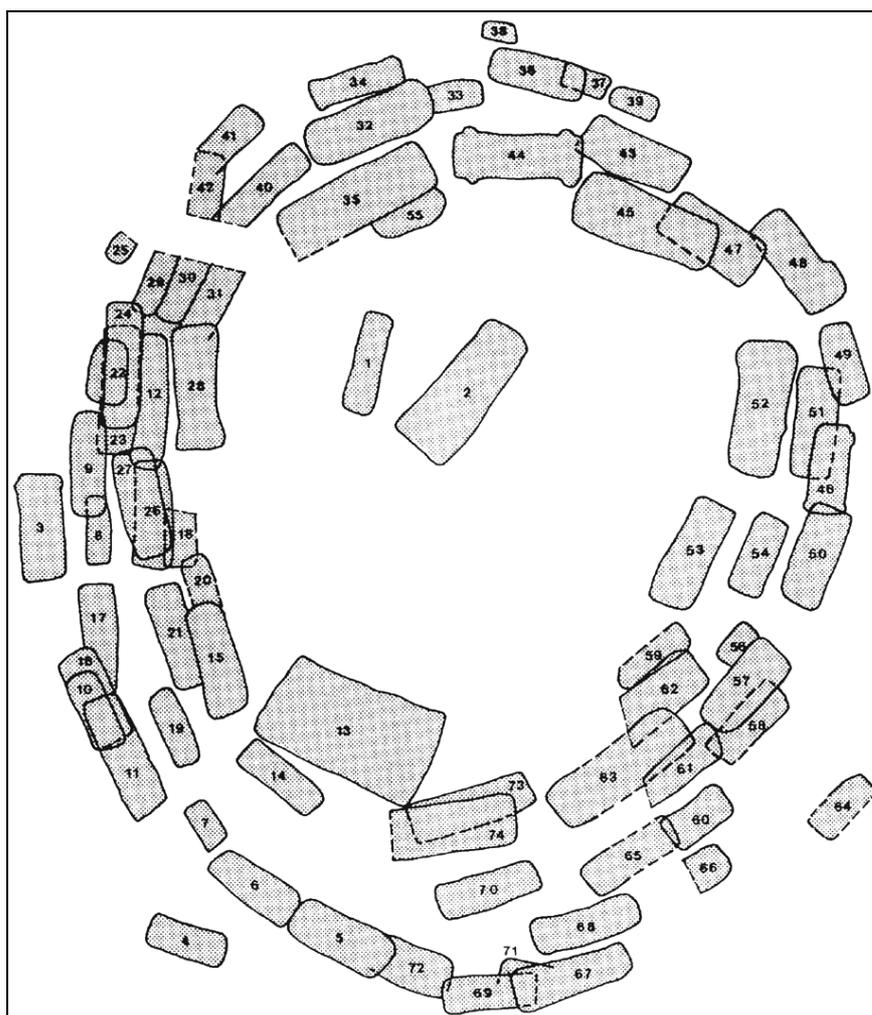
⁵ Gabrovec, *Stična I*, str. 30 ss.

⁶ Šašel Kos, *Appian and Illyricum*, str. 393 ss.

⁷ Dular in Tecco Hvala, *South-Eastern Slovenia*, str. 145 ss.

⁸ Npr. gomila 13 s Prelog pri Zgornji Slivnici in gomila 48 v Gnižah pri Stični; glej Tecco Hvala, Dular in Kocuvan, *Železnodobne gomile*, str. 52 ss; Gabrovec, *Stična II/1*, str. 14 ss.

⁹ Dular, *Pferdegräber und Pferdebestattungen*, str. 737 ss.

Tloris gomile 5 s Kapiteljske njive v Novem mestu (po Križu).

Raziskave gomil so pokazale, da so nastajale postopoma. Čez centralni grob, ki je bil vkopan v prvotna tla, so nasuli gomilo, nato pa je na njenem robu nastal prvi krog grobov. Čezenj so nato nanegli drugo nasutje in na njegovem robu vkopali nove grobove. Število krogov je bilo odvisno od tega, kako dolgo je bila gomila v uporabi. V nekatere so namreč pokopavali več stoletij. Kar je zanimivo in velja posebej poudariti, pa je to, da je ostal način pokopa ves čas enak. Spremembam je bila podvržena le pogrebna noša.

Preučevanje prazgodovinskih družb ni enostaven proces, saj za to obdobje večinoma nimamo ohranjenih pisanih sporočil. Arheologija si je zato izdelala svoja orodja, s katerimi analizira predvsem pogrebno nošo, za katero se predpostavlja, da odraža spolne, starostne, premoženjske in tudi statusne razlike. Toda, kot smo enkrat že zapisali, moramo biti pri analizah previdni.¹⁰ Na status posameznika

v neki družbi je vplivalo več dejavnikov, razmerja med njimi pa niso bila vedno enaka. Temeljne dileme, ki jih moramo imeti pred očmi, se nanašajo na izpovednost pogrebne noše: kaj noša pravzaprav predstavlja, so v njej sploh zakodirani družbeni obrzci in kako močno je bila ob pogrebnih ritualih filtrirana njena sporočilna moč.

Za dolensko železnodobno skupnost so bile prve analize pogrebne noše opravljene že več kot pred dvema desetletjema.¹¹ Izkazalo se je, da sta na začetku železne dobe obstajali dve moški noši, navadna in bojevniška, pri čemer so bili bojevniki v izraziti manjšini. Ženska noša je bila pestrejša, saj jo je odlikoval nakit. Znanе so štiri različice. Zaradi majhnih razlik v oblačilni kulturi, naj bi bila na začetku železne dobe družba na Dolenjskem še dokaj nerazslojena, čeprav je obstajal tudi premožnejši sloj.

¹⁰ Dular in Tecco Hvala, *South-Eastern Slovenia*, str. 237.

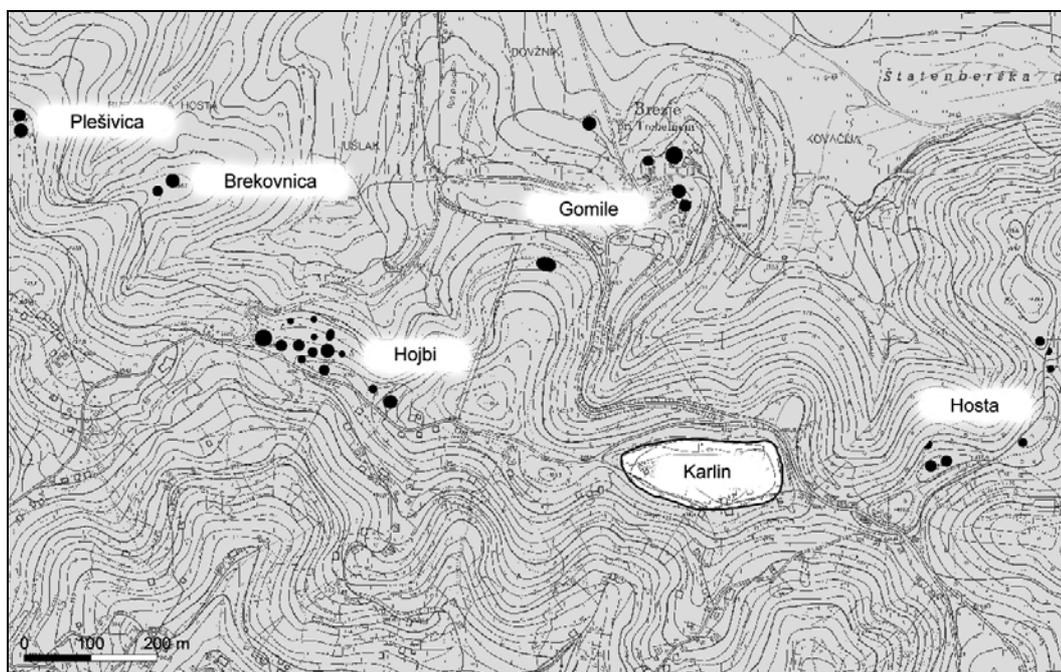
¹¹ Teržan, *Poskus rekonstrukcije*, str. 77 ss.

Spremembe je opaziti sredi 7. stoletja. Razlike se postopoma povečajo, tako da je v mladohalštatskem obdobju (6.–4. st. pr. Kr.) moč razlikovati okoli deset ženskih in pet moških noš, v katerih se nedvomno odražajo tako spolne, kot tudi starostne in statusne razlike. Zanimive so zlasti moške noše, ki se razlikujejo po kombinacijah pridanega orožja.¹² K popolni bojni opravi sta sodili dve sulici in bojna sekira, najpremožnejši pa so nosili še čelado, oklep in ščit.

Ker se najbogatejši moški grobovi v gomilah pojavljajo skupaj z revnimi, se je sčasoma izoblikovala teza, da je bila dolenska železnodobna družba urejena po oligarhičnem principu, kjer tisti z vrha socialne lestvice ne bi imel status vladarja, ampak bi bil le prvi med enakimi.¹³ Za vodilne osebnosti se je sčasoma nabrala tudi pestra zbirka izrazov od *"pater familias"*, *"princeps"* in *"knez"*, do bolj nevtralnih, kot sta *"prvak"* in *"veljak"*.¹⁴ Ker pa so takšna poimenovanja povezana s povsem določenimi družbenimi kategorijami, se samo po sebi postavlja vprašanje, na kakšni razvojni stopnji je pravzaprav bila dolenska halštatska družba. Da bi našli konsistenten odgovor, si moramo najprej ogledati, do kakšnih spoznanj je pri proučevanju primitivnih družb prišla etnosociologija.

Bojevnik v popolni bojni opravi, kot ga je okoli leta 500 pr. Kr. upodobil halštatski umetnik na pasni sponi z Vač.

Naselje Karlin nad Brezjem pri Trebelnem s pripadajočimi gomilnimi grobišči.

¹² Prav tam, str. 95.

¹³ Teržan, *Handel und soziale Oberschichten*, str. 85; Tomedi, *Eliten und Dynasten*, str. 666 s; Tomedi, *Das hallstattzeitliche Gräberfeld*, str. 293; Egg, *Die Wiederentdeckung*, str. 124.

¹⁴ Prim. Teržan, *Poskus rekonstrukcije*, str. 86; Gabrovec, *Jugoistočnoalpska regija*, str. 114; Teržan, *Überlegungen zum sozialen Status*, str. 665; Teržan, *Heros der Hallstattzeit*, str. 664; Knez, *Halštatski knežji grobovi*, str. 228; Križ, *Kapiteljska njiva*, str. 48; Skoberne, *Budinjak, kneževski tumul*.

Dober pregled o tem, kakšno je stanje raziskav na tem področju, nam nudi W. Schier, zato na kratko povzemamo njegove ugotovitve.¹⁵ Če pustimo ob strani koncepte ameriške neoevolucionistične šole, po katerih naj bi razvoj političnih struktur potekal premočrtno v štirih stopnjah (egalitarian societies – ranked societies – stratified societies – states),¹⁶ je za nas zanimiv predvsem model, ki sta ga konec sedemdesetih let postavila Friedman in Rowlands, v nemško govorečem krogu pa Breuer.¹⁷ Njegovo bistvo je v tem, da namesto teze o premočrtni evoluciji, vzpostavlja koncept razvojnih ciklov, kjer so možne tudi stranpoti, nenadne spremembe in celo nazadovanja, s čemer je lažje razložiti razlike v družbenih strukturah. Na tem mestu nas zanima predvsem prvi, tako imenovani plemenski cikel, ki sega od egalitarnih in *big man* sistemov do poglavarstev. Glavna značilnost slednjih je v tem, da status vodilnih osebnosti ni bil odvisen zgolj od sorodstvenih razmerij, ampak so nanj vplivala tudi osebna karizma in zveze pridobljene z izmenjavo daril. Ker obsegajo poglavarstva razmeroma širok spekter družbeno-političnih organizacijskih oblik, je bila predlagana nadaljnja delitev, in sicer na enostavna in kompleksna poglavarstva. Če je za prva značilna predvsem rangirana družba in pojav vodilnih osebnosti, pa našteva T. K. Earle kot glavne značilnosti kompleksnih poglavarstev bolj individualistično vladajočo strukturo, velik pomen prestižnih dobrin, ekonomske transakcije ter težnje elite, da se po statusnih simbolih, bivalni kulturi in grobni arhitekturi loči od ostalega prebivalstva.¹⁸

Če se sedaj vrnemo v Slovenijo in skušamo v spektru zgoraj omenjenih socioloških kategorij poiskati mesto dolenski železnodobni družbi, si moramo najprej ogledati, kaj nam o tem povedo arheološki podatki. Pa poglejmo najprej gomile. Njihova struktura in način pokopa kažeta, da gre za družinska pokopališča, ki so bila v porabi tudi po več stoletij. Na podlagi frekventnosti pokopov in povprečne življenjske starosti železnodobnega prebivalstva, ki je znašala okoli trideset let, lahko izračunamo, da so družine štejele med deset in trideset članov. Načelovali so jim družinski starešine, ki jih prepoznamo po pridakih iz bogatejših grobov. Družine so bile tudi temeljne produkcijsko-porabne enote, ki so si večino dobrin, potrebnih za preživetje, ustvarile znotraj hišnega gospodarstva. Za zdaj ostaja odprto vprašanje, če so se posamezne

družine združevale v velike družine oziroma rodove. Jasnega odgovora nimamo, ne gre pa zavreči možnosti, da se morda takšne povezave skrivajo v gruhalih gomil, ki jih srečamo ob vznožju vseh pomembnejših gradišč.

Zanesljivo dokazana naslednja družbena enota je bila srenja oziroma občina. Ugotoviti jo je mogoče s pomočjo prostorskih raziskav. Tvorilo jo je namreč središče z zaselki in pripadajočim teritorijem. Velikost srenj je bila odvisna od naravnih danosti, ekonomske moči in števila prebivalstva. Natančne analize so pokazale, da moramo v starejši železni dobi na območju med Savo in Kolpo računati z najmanj enaindvajsetimi središči, ki so bila tako premišljeno umeščena v prostor, da se med seboj s svojimi teritoriji niso ovirala.¹⁹ Nastal je poselitveni raster, ki je bil povsem v skladu z močjo srenj. Slednje namreč niso bile zgolj politične, ampak tudi ekonomske enote. Njihov obstoj je slonel na subsistenčnem gospodarstvu. Člani srenj so si sami pridelovali hrano, redili živino in izdelovali orodje. Celo tako zahtevni procesi, kot je pridobivanje železa, so se odvijali znotraj teh gospodarskih enot. Dokaz so ostanki žlinder, ki smo jih našli v večini središč.²⁰

Rekli smo že, da so se srenje po velikosti, številu prebivalstva in gospodarski moči med seboj precej razlikovale. Analiza, s katero smo skušali hierarhično razvrstiti njihova središča, pa je pokazala, da ni nobeno izstopalo do take mere, da bi ga lahko razglasili za center celotne skupnosti.²¹ To je pomembna ugotovitev, ki govori tudi o organiziranosti družbe. Srenje so bile torej samostojne družbeno-politične enote. Da je med njimi prihajalo do konfliktnih situacij, je zelo verjetno, kot je verjetno tudi to, da so se ob zunanjih nevarnostih povezovale v skupno zvezo. Žal pa je takšne dogodke zgolj z arheološkimi viri skorajda nemogoče dokazati.

Na čelu srenj so bili poglavarji. Prepoznamo jih po obrambnem orožju, kot so čelade, oklepi in ščiti, ki je bilo rezervirano le za vrh takratne elite. Iz lege grobov s tovrstno vojaško opremo je moč razbrati, da se v nekropolah pojavljajo razpršeno, torej ne zgolj v eni od gomil.²² Pravzaprav ne poznamo primera, da bi bile v enem tumulu zapored pokopane več kot tri generacije s čeladami opremljenih bojevnikov. Ta podatek govori, da vodstvena elita ni izšla iz ene same družine. Izbor srenjskih poglavarjev torej ni potekal zgolj po descendenčnem principu, čeprav je njihovo poreklo zanesljivo igralo pomembno vlogo. Vse kaže, da so se morali poglavarji neprestano dokazovati tudi z dejanji in osebno karizmo, zanemariti pa ne smemo niti sistema iz-

¹⁵ Schier, Fürsten, Herren, Händler, str. 502 ss.

¹⁶ Fried, *The Evolution of Political Society*; podoben razvoj je predlagal E. Service, (*Origins of the State and Civilization*), ki loči prav tako štiri razvojne stopnje: *bands – tribes – chiefdoms – primitive states*.

¹⁷ Friedman, *Catastrophe and Continuity*, str. 175 s; Breuer, *Der archaische Staat*.

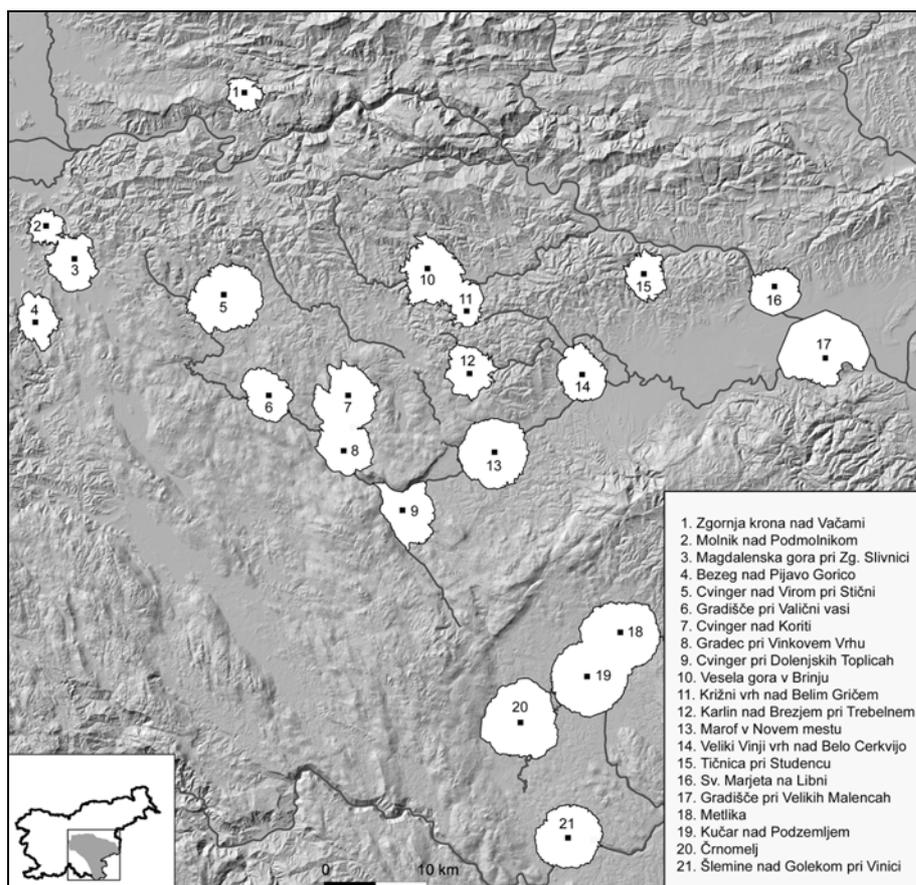
¹⁸ Earle, *Property Rights*, str. 71 ss; Earle, *Bronze Age Economics*, str. 325 ss.

¹⁹ Dular in Tecco Hvala, *South-Eastern Slovenia*, str. 155 ss.

²⁰ Prav tam, str. 215 ss.

²¹ Prav tam, str. 155 ss.

²² Prav tam, str. 239 ss.

Središča s pripadajočimi teritoriji.

menjave daril, kar dokazujejo številni prestižni (tudi uvoženi) predmeti, ki so jih našli v njihovih grobovih. Pomen junaških dejanj je moč razbrati tudi iz številnih scen situlske umetnosti, za katere danes velja, da so pravzaprav v likovno govorico prelite epizode junaškega epa, ki izražajo težnjo k heroizmu in nesmrtnosti.²³

Za nas je še posebej zanimiv drugi friz s situle, ki je bila najdena na Prelogah pod Magdalensko goro. Na njem je prikazan ritual ustoličenja oziroma prenos poglavarskega žezla z ene osebe na drugo, ki je potekal preko vrste svečanih aktov, kot so zaužitje napitka, pitna daritev, muziciranje, ponovna daritev, ponovno zauživanje napitka in na koncu žrtvovanje živali.²⁴ Pripoved na drugem frizu vedrice se torej bolj ali manj ujema z rezultati, ki smo jih dobili z

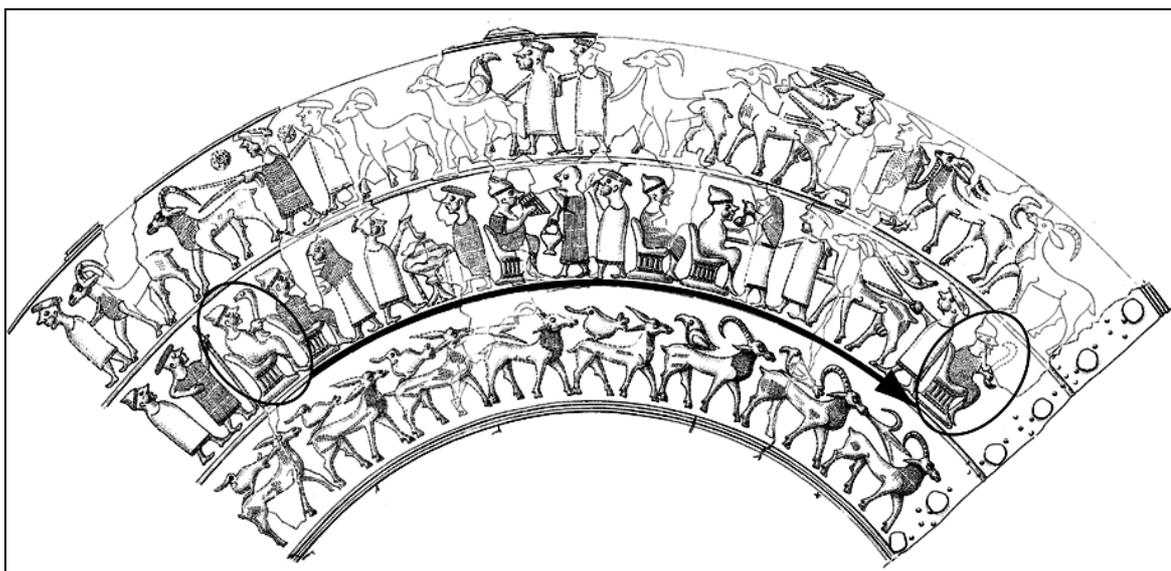
analizo grobišč: izbor poglavarjev ni temeljil zgolj na descendečnem principu, ampak je morala oseba, ki je opravljala to odgovorno funkcijo, združevati tudi druge vrline. Kam lahko po vsem tem uvrstimo dolenjsko železnodobno družbo?

Sodeč po rezultatih analiz, ni presegla plemenskega cikla, kot sta ga definirala Friedman in Breuer. Govoriti smemo o poglavarstvih, natančneje enostavnih poglavarstvih, za katere je značilna rangirana družba in koncentracija moči v rokah poglavarjev, ne pa tudi obstoj takšnih elit, ki bi v celoti obvladovale redistribucijo dobrin. Za dokazovanje kompleksnih poglavarstev nam manjkajo tudi podatki o ločenih bivalnih območjih za elito, hkrati pa ne smemo prezreti dejstva, da tudi grobna arhitektura najpremožnejših ne odstopa od povprečja.²⁵ Naj sklenemo. Dolenjska železnodobna družba je v več stoletij dolgem razvoju sicer dosegla zavidljiv gospodarski in kulturni nivo, v svojem bistvu pa vendarle ni presegla plemenskega cikla, ampak je ostala na pragu zgodovinskih kultur.

²³ Teržan, Heros der Hallstattzeit, 667 ss; Huth, *Menschenbilder und Menschenbild*, str. 194 in 245 ss.

²⁴ Prim. Turk, *Podobe življenja in mita*, str. 36 s. Mnenje Bibe Teržan (Pripoved situlske umetnosti, str. 85), ki vidi v prizoru dvostopenjsko posvetitev iste osebe, je manj verjetno, saj sloni na risbi dvoglavega žezla (prim. Lucke in Frey, *Die Situla in Providence*, tab. 35 in. 68), ki pa ni avtentična. Ta pomemben detajl na situli namreč ni več ohranjen, zato oblike žezla ni mogoče zanesljivo rekonstruirati. Da pa imamo vendarle opravka z dvema osebama, dokazuje dejstvo, da sta oblečeni v različni oblačili.

²⁵ Precej drugače je že v Kleinkleinu na Štajerskem, kjer so bili poglavarji pokopani v monumentalnih gomilah daleč stran od ostalih grobišč. Prim. Egg in Kramer, *Krieger – Feste – Totenopfer*, str. 3 ss.

Plašč situle s Prelog pod Magdalensko goro pri Zgornji Slivnici, na katerem je v drugem frizu prikazan ritual ustoličenja poglavarja (risba: Dragica Knific Lunder).

LITERATURA

- Božič, Dragan: Zapadna grupa. Izvori za istoriju Tauriska. *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5, Sarajevo, 1987, str. 855–897.
- Božič, Dragan: I Taurisci. *I Celti*. Milano 1991, str. 471–477.
- Božič, Dragan: Die Erforschung der Latènezeit in Slowenien seit Jahr 1964. *Arheološki vestnik*, 50, 1999, 189–213.
- Božič, Dragan: Ljudje ob Krki in Kolpi v latenski dobi. *Arheološki vestnik*, 52, 2001, str. 181–198.
- Breuer, Stefan: *Der archaische Staat. Zur Soziologie charismatischer Herrschaft*. Berlin, 1990.
- Dular, Janez: Pferdegräber und Pferdebestattungen in der hallstattzeitlichen Dolenjsko-Gruppe. *Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan. Situla* 44, 2007, str. 737–752.
- Dular, Janez in Tecco Hvala, Sneža: *South-Eastern Slovenia in the Early Iron Age: settlement, economy, society (Jugovzhodna Slovenija v starejši železni dobi)*. Opera Instituti archaeologici Sloveniae 12. Ljubljana : Založba ZRC, 2007.
- Earle, Timothy: Property rights and the evolution of chiefdoms. T. Earle (ur.), *Chiefdoms: Power, Economy and Ideology*. New York/Cambridge 1991, str. 71–99.
- Earle, Timothy: *Bronze Age Economics*. Boulder, Colorado, 2002.
- Egg, Markus: Die Wiederentdeckung eines osthallstattischen Fürstengrabes. Anmerkungen zum Fürstengrab im Hartnermichelkogel 1 bei Kleinklein (Gem. Grossklein, Bez. Leibnitz) in der Weststeiermark. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 51, 2004, str. 93–126.
- Egg, Markus in Kramer, Dieter: *Krieger – Feste – Totenopfer. Der letzte Halstattfürst von Kleinklein in der Steiermark*. Mainz, 2005.
- Fried, Morton: *The Evolution of Political Society*. New York, 1967.
- Friedman, Jonathan: Catastrophe and Continuity in Social Evolution. Colin Renfrew, Michael J. Rowlands, Barbara Abbot Segraves (ur.), *Theory and Explanation in Archaeology. The Southampton conference*, New York, 1982, str. 175–196.
- Gabrovec, Stane: Halštatska kultura v Sloveniji. *Arheološki vestnik*, 15–16, 1964–1965, str. 21–64.
- Gabrovec, Stane: Jugoistočnoalpska regija sa zapadnom Panonijom (Uvod, Dolenjska grupa, Svetolucijska grupa, Notranjska grupa, Ljubljanska grupa). *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5, Sarajevo 1987, str. 23–181.
- Gabrovec, Stane: *Stična I, Naselbinska izkopavanja (Stična I. Siedlungsausgrabungen)*. Katalogi in monografije 28, 1994.
- Gabrovec, Stane: *Stična II/1. Gomile starejše železne dobe (Grabbügel aus der älteren Eisenzeit)*. Katalogi in monografije 37, 2006.
- Guštin, Mitja: Taurisci – Verknüpfung der historischen und archäologischen Interpretation. E. Jerem, A. Krenn-Leeb, J.-W. Neugebauer, O. Urban (ur.), *Die Kelten in den Alpen und an der Donau. Akten des Internationalen Simposions St. Pölten, 14.–18. Oktober 1992*, *Archaeolingua* 1, 1996, Budapest–Wien, str. 433–440.

- Huth, Christoph: *Menschenbilder und Menschenbild. Anthropomorphe Bildwerke der frühen Eisenzeit*. Berlin, 2003.
- Knez, Tone: Halštatski knežji grobovi v Sloveniji. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 60, 1989, str. 228-237.
- Križ, Borut: *Kapiteljska njiva*. Novo mesto, 1997.
- Lucke, Wolfgang in Frey, Otto Hermann: *Die Situla in Providence (Rhode Island)*. – Römisch-Germanische Forschungen 26. Berlin, 1962.
- Schier, Wolfram: Fürsten, Herren, Händler? Bemerkungen zu Wirtschaft und Gesellschaft der westlichen Hallstattkultur. H. J. Küster, A. Lang in P. Schauer (ur.), *Archäologische Forschungen in urgeschichtlichen Siedlungslandschaften. Festschrift für Georg Kossack zum 75. Geburtstag. Regensburger Beiträge zur prähistorischen Archäologie* 5, 1998, str. 493-514.
- Service, Elman Rogers: *Origins of the State and Civilization: The Process of Cultural Evolution*. New York, 1975.
- Šašel, Jaroslav: Pregled plemen. D. Božič (ur.): *Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije*. Ljubljana, 1983, str. 111-116.
- Šašel Kos, Marjeta: The Tauriscan Gold Mine. Remarks Concerning the Settlement of the Taurisci. *Tyche* 13, 1998, str. 207-219.
- Šašel Kos, Marjeta: *Appian and Illyricum*. Situla, 43, 2005.
- Škoberne, Želimir: *Budinjak, kneževski tumul (Budinjak, Princely Tumulus)*. Zagreb, 1999.
- Tecco Hvala, Sneža, Dular Janez, Kocuvan Eva: *Železnodobne gomile na Magdalenski gori (Eisenzeitliche Grabhügel auf der Magdalenska gora)*. Katalogi in monografije 36, 2004.
- Teržan, Biba: Poskus rekonstrukcije halštatske družbene strukture v dolenskem kulturnem krogu. *Arheološki vestnik* 36, 1985, str. 77-105.
- Teržan, Biba: Überlegungen zum sozialen Status des Handwerkers in der frühen Eisenzeit Südosteuropas. *Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte* 16, 1994, str. 659-669.
- Teržan, Biba: Handel und soziale Oberschichten im früheisenzeitlichen Südosteuropa. B. Hänsel (ur.), *Handel, Tausch und Verkehr im bronze- und früheisenzeitlichen Südosteuropa, Südosteuropa-Schriften* 17 = *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 11, 1995, str. 81-159.
- Teržan, Biba: Heros der Hallstattzeit. Beobachtungen zum Status an Gräbern um das Caput Adriae. *Hronos. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel*. Espelkamp 1997, str. 653-669.
- Teržan, Biba: Pripoved situlske umetnosti z Magdalenske gore pri Šmarju. *Šmarska knjiga. Jubilejna monografija ob 500-letnici šolstva v Šmarju*. Šmarje-Sap, 2007, str. 81-90.
- Tomedi, Gerhard: Eliten und Dynasten der späten Urnenfelderzeit und Hallstattzeit im Südostalpenraum. *Eliten in der Bronzezeit. Ergebnisse zweier Kolloquien in Mainz und Athen. Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz, Monographien* 43, 1999, str. 661-681.
- Tomedi, Gerhard: *Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Frög*. *Archaeolingua*, 14, 2002.
- Turk, Peter: *Podobe življenja in mita*. Ljubljana, 2005.
- Žargi, Matija: *Železarna na Dvoru ob Krki: 1795-1891*. Novo mesto, 2000.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Gesellschaftsstruktur in der Eisenzeit in Dolenjska (Unterkrain)

Der behandelte Zeitrahmen umfasst das erste Jahrtausend v. Chr. bzw. die ältere Eisenzeit, die sich vom 8. bis zum 4. Jahrhundert erstreckte. In diesem Zeitraum lebten im Gebiet der Südostalpen sechs Gemeinschaften, die sich ihrer Wohn-, Kleidungs- und Grabkultur nach voneinander unterschieden. Diejenige von Dolenjska (Unterkrain) ist am besten erforscht. Im Raum zwischen Sava und Kolpa sind gut fünfhundert Fundstätten bekannt – ein fester Beweis dafür, dass der Mensch in der Eisenzeit hier bereits eine echte Kulturlandschaft geschaffen hat. Er rodete Wälder, um Felder und Wohnstätten anzulegen, die er durch ein Netz von Fahr- und Fußwegen verband.

Das Bild der damaligen Gesellschaft ist den Grab- und Siedlungsstrukturen zu entnehmen. Familien bildeten Grundeinheiten, die bis zu dreißig Mitgliedern zählten. Sie wurden von Familienältesten angeführt, die sich aufgrund von Beigaben in reicheren Gräbern identifizieren lassen. Familien waren die grundlegenden Produktions- und Konsumeinheiten, die sich die meisten zum Überleben benötigten Güter innerhalb der Hauswirtschaft selbst schufen. Vorerst bleibt die Frage offen, ob sich einzelne Familien zu Großfamilien bzw. Sippen zusammenschlossen. Vielleicht sind derartige Verbände in den Hügelgräberfeldern zu suchen, die am Fuße aller bedeutenderen Ringwälle zu finden sind.

Gesicherte Beweise gibt es dagegen für die folgende Gesellschaftseinheit: die Gemeinde. Sie setzte sich aus einer Zentralsiedlung mit Weilern und dem dazugehörigen Territorium zusammen. An der Spitze der Gemeinde standen Häuptlinge. Sie sind an ihrer Rüstung wie Helmen, Panzern und

Schildern zu erkennen, die der damaligen Elite vorbehalten blieb. Aufgrund der Gräberlage mit derartiger Waffenrüstung kann man darauf schließen, dass die Führungsschicht nicht einer einzigen Familie entstammte. Die Wahl von Häuptlingen erfolgte also nicht nur nach dem Deszendenzprinzip, obwohl ihre Abstammung zweifelsohne eine bedeutende Rolle spielte. Allem Anschein nach mussten sich die Häuptlinge ununterbrochen durch Taten und Charisma behaupten, aber auch das System des Geschenkaustauschs ist nicht zu übersehen, was zahlreiche

(auch importierte) Prestigegegenstände beweisen, die in Gräbern entdeckt wurden.

Die Eisenzeitgesellschaft in Dolenjska ging nicht über den tribalen Zyklus hinaus. Es kann von Häuptlingen, genauer einfachen Häuptlingstümern die Rede sein, für welche die rangierte Gesellschaft und die Konzentration der Macht in den Händen der Häuptlinge charakteristisch ist, nicht jedoch die Existenz von Eliten, die die Redistribution von Gütern beherrscht hätten. In ihrer Entwicklung blieb diese Gesellschaft an der Schwelle der historischen Kulturen stecken.